

”ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ”

- טומאת המת והאבלות במשנתם של הרש"ר הירש, הרב
סולובייצ'יק והראי"ה קוק -

א. הקדמה

ב. שיטת רש"ר הירש

ג. שיטת הרב סולובייצ'יק

ד. שיטת הראי"ה קוק

ה. סיכום

א. הקדמה

טעמיה של פרה אדומה על פי חז"ל נסתרו מעינינו. כך מספר המדרש על מעשה שאירע בבית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי (במדבר רבה, חקת, פרשה י"ט):

שאל עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי אילין עובדייא דאתון עבדין נראין כמין כשפים אתם מביאים פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין את אפרה ואחד מכם מטמא למת מזין עליו ב' וג' טיפין ואתם אומרים לו טהרת, אמר לו לא נכנסה בך רוח תזזית מימך אמר לו לאו, ראית אדם שנכנסה בו רוח תזזית אמר לו הן א"ל ומה אתם עושין לו אמר לו מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצים עליה מים והיא בורחת א"ל ישמעו אזניך מה שאתה מוצא מפין כך הרוח הזו רוח טומאה דכתיב (זכריה יג) וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ מזין עליו מי נדה והוא בורח לאחר שיצא אמרו לו תלמידיו רבינו לזה דחית בקנה לנו מה אתה אומר אמר להם חייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרין אלא אמר הקדוש ברוך הוא חקה חקקתי גזירה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי דכתיב זאת חוקת התורה

הטומאה, המגיעה בעקבות המוות, והטהרה, הדרך להשתחרר מהטומאה, נוגעות לשאלת מקומו של המוות כהפסקת חיים בעולם. על פי אמונתנו והמסופר במקרא, ה' ברא את האדם ונתן לו חיים. בסיפור המקראי מופיעה הגזרה שנגזרה על אדם הראשון שחיו לא יהיו נצחיים אלא קצובים. הסיפור המקראי אינו פותר את חידת המוות במישור הפילוסופי: כיצד מקור החיים, המלך החפץ בחיים, מפסיק את

החיים לאדם? שאלה זו דומה לבעיה הקשה הניצבת בפני הרופא המחויב לשבועת הרופאים ומתבקש להפסיק חיי חולה המתייסר.

כך, לדוגמה, מנסח הרב קוק סתירה זו (מדבר שור, הדרוש החמשה ושלישים):

והנה ענין המיתה באדם הוא ג"כ אחת מהנהגות השי"ת בעולמו, אשר באמת תכליתה הנראית לעין היא היפך כונתו ית' האמיתית, כי הוא ב"ה הוא מלך חפץ בחיים.

פרדוקס זה כה חמור עד שהוא עלול ליצור הבנה מוטעית בהנהגת ה' בעולם ולהביא לתפיסה שהאלוקות מטרתה להרע למין האנושי, התפיסה שהייתה מושרשת בעולם האלילי, ש"מציאות האדם נקמה ממנו ורעה גדולה לו" (עיין רמב"ם מורה נבוכים ח"ג פי"ב).

הבנת מהות הטומאה הבאה כתוצאה מן המוות עשויה לסייע בהבנת חידת המוות, ובהתמודדות עם השאלה הפילוסופית הנובעת ממציאותו. דווקא האמירות בדברי חז"ל על כך שמדובר על גזרה או חוקה בלתי ניתנת להבנה, דרבנו את חכמי ישראל לראות במוות בעיה אפשרית לפיצוח, גם אם קשה, והם לא סברו שמדובר באמירות שנועלות את הדלת בפני היכולת להבין אותה.

במאמר זה נסקור שלש גישות של הוגי דעות: הרש"ר הירש, הרב סולובייציק, והרא"ה קוק בנושא הטומאה הבאה בעקבות המוות ודיני האבלות על מת.

ב. שיטת רש"ר הירש

הרב הירש בפירושו לתורה האריך בנושא הבנת הטומאה, ובנוסף ירד לכל פרט ופרט בתהליך הטהרה של הפרה האדומה. אנו נתמקד ברעיון המרכזי בשיטתו (פירוש רש"ר הירש על התורה, במדבר י"ט, יג):

כל גופה מייצגת את "נפש האדם אשר ימות", את האדם שהמוות שולט בו. הרואה את חוסר החירות הגופנית המתגלה בעצם המוות, עלול להעביר את חוסר החירות גם למהותו הנפשית של האדם, שהרי הנפש קשורה לגוף, וכך ישלול את החירות מן האדם גם בעוד בחיים חייתו... והוא טעון חיטוי - לא מפני שהוא "נוגע במת" אלא מפני שהנגיעה במת מכוונת את דעתו אל "נפש האדם אשר ימות".

הרב הירש רואה את הטומאה כקשורה לתודעת האדם הנפגש עם המת. המוות משבש את תודעת האדם על מהותו. החירות האנושית היא אבן יסוד במהותו של האדם. היא מאפיינת את המין האנושי (רמב"ם תשובה ה', ג):¹ "ודבר זה עיקר גדול הוא

1. המלבי"ם (בראשית א', כו) וכן המשך חכמה מסבירים את המושג "צלם אלוקים" כבחירה חופשית. גם הרב קוק משתמש מספר פעמים בהגדרת "צלם אלוקים" במידת החופש עיין עולת ראייה, ח"ב, עמ' רמד ולנבוכי הדור פרק א'.

והוא עמוד התורה והמצווה שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים". הפגישה עם המוות עלולה להשפיע על האדם החי ולהביא אותו למחשבה שהחירות היא אשליה. כל חי הנפגש עם המת רואה בעיני רוחו גם את עצמו מגיע למצב זה, מצב שאין יכולת להימלט ממנו. המפגש עם המת חוזר לתודעתו האישית העמוקה של האדם ומשפיע עליו בצורה שלילית. לנגיעה במת אין השפעה פיזית או רוחנית מהותית על הנוגע. ההשפעה היא על תפיסתו את מהות החיים, השפעה בעייתית שעלולה לשמוט את ה"עמוד של התורה והמצווה" כלשונו של הרמב"ם. מטרתו של תהליך הטהרה לשחרר את האדם מהטראומה שחווה במפגש עם המוות ולהחזיר לאדם את חירותו הרוחנית, להבהיר לו שמהותו היא רוחנית וחופשית. רוחו היא החלק חשוב ואילו גופו הוא בסך הכל כלי לנשמתו. הרוח היא נצחית ותקיים גם כאשר הגוף יכלה. הטומאה היא פועל יוצא של המצב התודעתי בו אדם נמצא אחרי המגע עם המת, תודעה של שעבוד לכוחות הטבע הנכפים על האדם. תהליך הטהרה הוא יציאה מתודעה זו לחירות רוחנית.

בשיטתו של הרב הירש בהסבר מהות הטומאה, ניתן להבחין בחלוקה המוחלטת בין גוף לרוח. הרוח מקבלת מעמד-על והגוף טפל לה. הטומאה מבטאת את שינוי ההיררכיה בתודעתו של האדם, שמתרחש בעת שהאדם נפגש עם המוות. שיטתו בנושא ההפרדה בין רוח לחומר היא הגישה הדתית הרגילה, המבכרת את הרוח על החומר ויוצרת הפרדה טוטלית בין השניים.

שינוי ההיררכיה, המתרחש בעת המפגש עם המוות, גורם לאבלות. האבלות שרשה הוא ערפול או ספק, וכך מסביר הרב הירש (שם בראשית ל"ז, לד):

"אבל" והשרשים הקרובים לו מבטאים כולם ערפול וחוסר בהירות: "אפל" = חשכת הלילה, "אול", השרש של "אול" = שוטה, וכן "אולי". והנה שניים הם השוטים, האחד המחליף את דעתו, בכל עת; לו הכל בלתי - ברור, והוא אומר הן ולא בהתאם למצב רוחו. הוא השוטה המעורפל ורב הדמיונות.

האבלות היא פועל יוצא של הספקות שהתעוררו בלב האדם החי שנפגש עם המוות. ניתן לומר שימי האבלות מטרתם להביא את האדם לבירור תודעתי של הספקות שהתעוררו בלבו, מעבר להסברו של הרב הירש במקום אחר² שהאבלות מבטאת את הצד הרגשי של החיסרון שמרגיש החי על מות קרובו. לעומת האדם הפשוט, בין אם הוא כהן בין אם לא, הכהן הגדול מנוע מאבלות. כיוון שמעבר להיותו אדם פרטי, ומסתבר שככזה גם הוא עלול להיות בדילמה של חידת המוות, הכהן הגדול אמור לייצג את התשובה לדילמה ולכן התורה אוסרת עליו להיטמא.

2. עיין בפירושו על ויקרא י', ו.

הוא מייצג את עולם הרוח הנצחי גם במישור הפרטי וגם במישור הלאומי שהרי ציבור הוא מציאות נצחית שאינה בת חלוף (ויקרא י, ו):

על הכהן הגדול לייצג לפני ה' את האידיאל של עם עולם. לפיכך עליו לדחות את רגשותיו הפרטיים שנפגעו על ידי המוות מפני מחשבת האל ורעיון האומה. כי השרוי במחיצת ה' לא יכירנו מוות; ואדם שנפטר רק החליף את זירת חייו. ואף האומה איננה יודעת מוות - "אין ציבור מת" (עי' תמורה טו ע"ב); בלב האומה חיים כל הדורות שעברו, ומקרבה יפרחו כל הדורות שיבואו; עבר ועתיד נוכחים בה בכל הווה. אלמוות זה - בזה ובבא - מקורו במקדש ה'; והכהן הגדול - שהכרזת "קדש לה" חקוקה על מצחו - יטיף לקח זה על - ידי מניעת פריעה ופרימה.

נסכם בקצרה את עיקרי שיטתו של הרב הירש:

- א. קיימת הפרדה בין גוף לנפש. הנפש נצחית הגוף כלה.
- ב. המפגש עם המוות מביא לטומאה, שהיא ביטוי לדילמה התודעתית במפגש של האדם עם המוות כחלק ממציאות טבעית מוכרחת. תודעה זו מביאה לשינוי ההיררכיה בין גוף לרוח ולהמעטת ערך הרוח מול הגוף.
- ג. האבלות היא פועל יוצא של ערפול ושל ספקות הנוצרים במחשבתו של החי הנפגש עם המוות.
- ד. הכהן הגדול צריך לייצג את התשובה לספקות. מכוח תפקידו הוא מראה ומלמד שהרוח היא החלק המרכזי באישיותו של האדם, ולכן הוא מזהר שלא להיטמא למתים ולא להתאבל עליהם אפילו אם הם קרוביו.

ג. שיטת הרב סולובייצ'יק

הרי"ד סולובייצ'יק מתייחס לנושא המוות במספר מקומות בכתביו (מן הסערה עמ' 94):

המוות האנושי מביא לחיסולה של אישיות, של ממד אונטולוגי, של אינדיבידואליות רוחנית שהייתה מודעת לעצמה, שהייתה מונעת בידי חזון ותקווה, שהיו לה רגשי ייאוש, שמחה ועצב, אישיות שחיתה לא רק את רגעי ההווה אלא את ההרהור על העבר ואת הציפיה אל העתיד גם יחד. בקצרה: המוות מאבד עולם מלא... המוות עומד בסתירה ליחס שבין האדם והאלוקים, כיצד ניתן לדמות את אהבת האלוקים בשאול?

מיתת האדם נתפסת כחידלון של עולם מלא. זו חוויה טראומטית ממדרגה ראשונה למין האנושי. לאדם חיים תוססים, חיים של זיכרונות, תקוות, תכניות, רגשות, וכל הפעילות הזו נפסקת עם המוות. אין כאן יותר אדם, ולכן גם הקשר בין האדם לאלוקיו נפסק עם המוות.

הרי”ד אינו מתייחס לדילמה התודעתית של חידת המוות כדרכו של הרש”ר הירש אלא לעצם מציאות המוות, המפסיקה את הפעילות האנושית שנעלמת עם המוות. הטומאה היא הביטוי לסלידה מן המוות, להרגשת הדחייה הנוצרת באדם הנפגש עם מצב החידלון של המוות (איש ההלכה, עמ’ 37):

הכריזה היהדות טומאה ביחס למת, ומאסה במיתה, בכליון ובגוויעה, ובחרה בחיים וקידשה אותם. היהדות הנאמנה, שהיא בת קולה של ההלכה, רואה במוות ניגוד עצום וסתירה מבהילה לכל חיי הדת.

הסלידה היא לא רק מתופעת המוות אלא גם מן המת עצמו והקבר בו הוא קבור. כולם גורמים לטומאה. הקדושה והטומאה עומדים בסתירה זה לזה ולכן כל מי שנמצא במדרגת קדושה יותר עליונה, איסור טומאתו יותר חמור. לכהן הדיוש מותר להיטמא לשבעת קרוביו ואילו כהן גדול ונזיר אינם מטמאים אפילו להם.³ תפיסה זו ייחודית ליהדות, בעוד שבדתות אחרות רואים בתופעת המוות דבר חיובי ולכן מקדשים את המוות, המת והקברים. המיתה משחררת לתפיסתן את האדם מחיי העולם הזה, חיים שהיחס אליהם פסימי ביסודו אצל אותן דתות הנותנות למוות את מפתח הכניסה לחיי העולם הבא. ההלכה הכירה בתפיסת עולם זו והדבר בא לידי ביטוי בכך שגוי שנגע במת, או נשא או האהיל על מת, אינו מטמא.⁴ הטומאה היא הביטוי ההלכתי לטראומת המוות, ובכך ההלכה מבדילה את עצמה מהתפיסות הדתיות הרווחות בעולם (שם עמ’ 43):

אין בין איש הדת לאיש ההלכה אלא שינוי רוחות, מהלכים הם בכוונים מהופכים. איש הדת פותח בעולם הזה והותם באצילות, ואיש ההלכה פותח באצילות וחותר בעולם הזה.

ההלכה חפצה בחיים, מקדשת אותם, עושה את כל ההשתדלות להאריכם ולא לפגוע בהם או באיכותם. איש ההלכה מחובר לחיים וחושש מהמוות, הוא מזדעזע מכל מקרה של מוות ובוודאי חושש ממותו הוא (שם, עמ’ 39-40):

על פי תפיסת עולם זו (ערך החיים ב.ב.) הננו יכולים להבין את השרטוט המוזר באופי גדולי ישראל וענקי הלכה: פחד המוות. איש ההלכה ירא לפרקים את המוות, חרדת הכליון תוקפת עליו... זכירת המת וההרהור בו פוגמים את קדושת המקדש והכהונה הגדולה... מיתה וקדושה הם שני כתובים המכחישים זה את זה, ועדיין לא בא הכתוב השלישי להכריע ביניהם. הגר”א מוילנה, ר’ יוסף בר, איש

3. עיין איש ההלכה עמ’ 36.

4. רמב”ם, הלכות טומאת מת, א’, יג.

בריסק, ר' חיים בנו, ר' משה בן בנו, ר' אליהו איש פרוז'ינא, לא ביקרו מעולם בבית קברות ולא השתטחו על קברי אבות. זכרון המוות היה מטרידם מיגיעתם בתורה.

הטראומה של חווית המוות איננה מאובדן הגוף אלא מאובדן העולם הרוחני העשיר. הרש"ר הירש הדגיש את החידלון של הגוף שהפסיק לפעול, והמחשבה שעלולה להגיע לתודעתו של האדם שעיקר האדם הוא הגוף, וגוף זה אינו קיים עוד. לעומת תפיסה זו, הרב סולובייצ'יק מדבר על עולם הרוח שנעלם. המשמעות של הרוחניות בעולמות העליונים אינה ידועה לנו, ולכן איננו יכולים להתייחס אליה. מה שנראה לעינינו הוא שאדם, שהיה עולם רוחני מלא, הפסיק להתקיים בעולם הזה (מן הסערה, עמ' 94):

הטומאה איננה נובעת אפוא מן ההרס האורגני אלא מזה הרוחני, היא ביטוי לחרדה ולאימה האנושית, לחוסר האונים האנושי לנוכח השטן הלועג למשבתו. טומאת המת היא תוצאה של חוויה טראומטית המזעזעת את עצמיותו של האדם, את מודעותו העצמית ואת ביטחונו הקיומי... טומאת המת מייצגת אפוא לא רק חוויה של כיעור, אלא את המצב האנושי, את היעוד האנושי הטראגי והאבסורדי.

הטהרה מחזירה את האדם לחיי העולם הזה ומתבצעת על ידי מי חטאת. מים מייצגים את יופי החיים, והביטוי מים חיים מופיע רבות במקרא כביטוי של טהרה.⁵ לפי הרב סולובייצ'יק, הטהרה איננה פותרת את הדילמה הפילוסופית של מהות המוות. הדילמה נשארת בעינה וייתכן שלעולם לא נדע את פתרונה. "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא – עין לא ראתה אלהים זולתך" (ברכות לד, ב). הטהרה אומרת אפוא לאדם: אל תדרוש במופלא ממך, המשך להאמין בערכם הנשגב של החיים, קדש את החיים ונצל אותם ככל יכולתך.

גם האבלות, לפי הרי"ד, משמעותה היא הבעה רגשית של הטראומה בפגישה עם המוות. להבעה הרגשית הזו שני פנים: האחד, הרגשת חסרון הנובעת מהמוות והשני – מחאה על מציאות חסרה ובלתי מובנת זו, מדוע העולם בנוי בצורה זו (שם, עמ' 62):

האדם, אומרת היהדות, חייב להתנהג כבן אנוש, עליו לזעוק, לבכות, להתייאש, להצטער ולהתאבל, כאילו יש ביכולתו לשנות על ידי ביטוי הרגשות האלה את החוקים הקוסמיים, רגשות אלה, בתקופות של מצוקה ויגון, הם רגשות ראויים ומכובדים, אף שהם מבטאים את המחאה האנושית כנגד עוולותיו של הטבע וכן מציגים שאלה שאין עליה מענה בדבר הצדק השורר בעולם. ספר איוב לא נכתב

5. בתהליך טהרתו של המצורע משתמשים במים חיים עליהם שוחטים את אחת הציפורים – ויקרא י"ד, ה. הזב נטהר במים חיים – שם ט"ו, ג.

לשווא. היהדות איננה סובלת צביעות או התנהגות בלתי טבעית, המנוגדת לרגש האנושי...

החזרה לחיי השגרה אחרי האבלות מקבילה לטהרה אחרי הטומאה. האמונה בערך החיים דורשת מן האדם לחזור לחיי שגרה, למרות השארת השאלות הבלתי-פתורות במקומן.

נסכם את עיקרי שיטתו של הרב סולובייצ'יק:

א. המוות הוא חידלון של עולם מלא מחשבות, חוויות, רגשות ופעולות. האישיות חדלה להתקיים.

ב. טומאת המת היא ביטוי ליחס השלילי הזה. אין קדושה במת או בקבר.

ג. בנושא זה קיים פער גדול בין תפיסת היהדות לשאר הדתות המקדשות את המוות, ורואות בו שער כניסה לעולם הבא.

ד. ההלכה מבדילה את היהדות מתפיסות דתיות אחרות. תפיסות דתיות אחרות מכוונות את מגמתן לעולם הבא ואילו ההלכה לחיי העולם הזה.

ה. הטראומה של חוויית המוות איננה מאובדן הגוף אלא מאובדן העולם הרוחני העשיר.

ו. הטהרה מחזירה את האדם לחיי העולם הזה.

ז. האבלות מבטאת את הרגשתו של האבל העומד מול החיסרון שבמוות, ומאידך היא מוחה כנגד מציאותו.

ד. שיטת הראי"ה קוק

לעיל בהקדמה הבאנו את דברי הראי"ה על כך שהמוות הוא חידה. ראינו שהמוות יוצר סתירה אמונית אצל האדם המאמין בחי העולמים, החפץ בחיים ומיטיב להם, ומאידך מאפשר את המוות. כיצד הדברים יכולים לדור בכפיפה אחת?!

הרב מתייחס למוות ולטומאה הבאה בעקבותיו (אוה"ק, ח"ב, עמ' שפ):

המות הוא חזיון שוא, טומאתו היא שקרו, מה שבני אדם קוראים מות הרי הוא רק תגבורת החיים ותעצומתם. ומתוך השקיעה התהומית בקטנות, אשר יצר לב האדם השקיע אותו בה, הרי הוא מצייר את תגבורת החיים הזאת בצורה מדאיבה וחשוכה, שהוא קוראה מות. מתעלים הם הכהנים בקדושתם מהקשבה שקרית זו, שאי אפשר להמלט ממנה כל זמן שהממשל הכזבי כל כך שולט בעולם, כי אם בהעברת העינים מהמחזה המביא את רשמי ההטעאה הללו אל הנפש, על כל נפשות מת לא יבא, לנפש לא יטמא בעמיו.

הטומאה מבטאת את חזיון השווא של המוות. המוות נראה בעיני האדם המוגבלות כחידלון אבל הוא בעצם התחלת חיים חדשים, בעלי עוצמה גדולה יותר. הטומאה

הגופנית של האדם ממחישה את ראייתו הסובייקטיבית את המציאות. העובדה שהאדם חומרי גורמת לכך שאין לו את היכולת לראות את המציאות באור אמתי. בניגוד לרש"ר הירש – לפיו טעות האדם היא בחוסר ידיעת היחס ההיררכי הנכון בין רוח לגוף; ובניגוד לרב סולובייצ'יק – המלמד שהאדם עומד נבון מול המוות ומוחה נגדו ואינו מבין את פשרו; הרב קוק רואה את המפגש עם המוות כמחזה תעתועים שעלול להטעות את האדם. ואכן רבים טועים בהבנת המוות למרות שהוא ניתן להבנה. הטומאה שבעקבות המוות היא ביטוי של טעות זו. הכוהנים מסתלקים מתפיסה שקרית זו של המוות ולכן הם מנועים מהפגישה עם המת. הכהן הקדוש מבטא את הראייה האמתית של המציאות הרואה את המוות כתגבורת חיים.

הגישה האחדותית של הרב מביאה אותו לתובנה שהעולם הזה והעולם הבא אינם שתי ישויות נפרדות, אלא מדובר על ישות אחת. המעבר מהעולם הזה לעולם הבא הוא מהלך של התפתחות והתקדמות. האדם, בעיני הבשר הטרוטות שלו, אינו יכול להבחין במעבר זה והמוות נראה לו כחידלון, אבל מדובר בראיה מעוותת. המעבר לעולם הבא הוא בעצם "תגבורת חיים" שהאדם קורא לה "מוות".

הטעות האנושית נובעת אפוא מחולשת ההכרה של המין האנושי, וזו סיבת האבלות. בעולם אמתי וחסון אין מקום לאבלות, אלא שהתורה וההלכה מתחשבות בחולשות האנושיות: "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע", ולכן נקבעו דיני אבלות (אוצרות הראי"ה, ח"א, עמ' 297):

כי אותו האבל והקדרות אינו אלא ענין אשר נתן לבני אדם מחולשת הכרתם של רובא-דעלמא, "ולא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע".

הרב כותב דברים אלו בעקבות דברי הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג, סוף פרק מ"א) שהאבלות היא מרגוע לנפש. דברים דומים הרב כותב באיגרת לרב הרל"פ שהתאבל על אמו שנפטרה (אגרות הראי"ה, ח"ב, עמ' ג):

וידע נאמנה, שגם בכל אדם מישראל בעת אשר קרבת ד' תעודדהו לשמחת לב ונפש, יתנוצץ עליו קו זוהר מזקן אהרן תכונת כהן גדול המתעלה מעל כל דאבונות ואבל, אשר אך בעפר יסודם, וק"ו ת"ח אשר תורת ד' תשעשעהו. חלילה לכבוד ידידי לחסר את נפשו היקרה מאור ששון תורת אמת ועבודה טהורת לבב.

על הגמרא במסכת ברכות (נד, ב) המביאה דעה שאבל צריך שמירה, מדגיש הרב שסיבת הצורך באבלות היא מחדל חינוכי של האדם או של הוריו, שלא הצליחו לחנך בצורה אמיתית להבנה שהמוות אינו צריך להפחיד יותר מדי את האדם. כישלון זה מביא לחולשה האנושית, ולכן אבל צריך שמירה מיוחדת (עין איה, שם):

מחזה המות הטבעי של האדם שחי תכלית שנותיו הטבעיות כפי הראוי לו, ומלא ג"כ את תעודת החיים כראוי, מצד הצדק והמוסר בחייו הפרטיים, ובהיי

המשפחה, העם והחברה בכללה, ועל כולם הצדק הכללי ביחש כל היצור, שהוא חפץ עליון בעולמו, לא היה ראוי להחריד יותר מדאי את יצורי האדם ורעיניו לבבו. אמנם המצב המקולקל גורם שהמחזה של המות האנושי הוא תמיד מלא פרעות, ומעמד בלתי טבעי הבא מהשחתה חינוכית של האדם עצמו או של הוריו, וכלל המעמד האנושי המלא חסרונות רוחניות וחומריות. ע”כ נכלל ג”כ האבל בכלל החלושים העלולים להיות נגועים מן המעמד הרוחני ע”י הכוחות הרוחניים החיים העלולים לפעול לרעה על רוח חלש, כמו שיצורי החיים האורגנים הקטנים יכולים לפעול פעולתם החיה להזיק על גוף חלש.

תפיסתו של הרב קוק נעוצה בגישה האחדותית שאינה מפרידה בין עולם הזה לעולם הבא. תפיסה זו בולטת בקטעים נוספים במשנתו, במיוחד במאמרו ‘למהלך האידיאות בישראל’ בו הוא מפתח את הבדלי התפיסות בין ימי בית ראשון לימי בית שני. בעוד שבבית ראשון הקשר בין האלוקות לאומה היה חזק ויציב, בגלות בית ראשון נוצרה הפרדה בין האלוקות לאומה, הפרדה שגם בבניין בית שני לא התבטלה. מציאות זו גרמה להתפתחות של אידיאה דתית המפרידה בין העולם הבא לעולם הזה. המציאות האחדותית מתוארת בדברי הרב כך (אורות, עמ’ קיא):

כשהנשמה העליונה האלהית הזאת מחיה את האומה היא מתרוממת בגדלה ובתעופת רוחה מעל כל הגבולים וההבדלים הפרטיים, המחלקים בין המצבים השונים של החיים; כל רעיון לא יוכל לבא אז על-דבר חלוק שבין חיי עולם הזה לחיי עולם הבא. במעמקי כל נשמה מוטבעת היא הידיעה, שאין לפני האורה האלהית גבולים ומעצורים, שהחיים האלהיים אינם נפסקים עדי עד והנם בעולם-הזה ובעולם-הבא, ובדאי מוצאים הם להם בכל מצב של חיים את תנאיהם.

השחרור מהטומאה הנגרמת מאשליית המוות מגיע על ידי הטהרה, שהיא החיבור אל האמת המוחלטת. הטומאה קשורה ליצר הרע, לחומר המנותק מהרוח, ואילו הטהרה מחברת את האדם אל עולם הטוב, עולם הרוח. המים המטהרים הם המים החיים שהם שורש הבריאה, המים החיים הנובעים ממקום בו התחילה הבריאה, מקום המקדש.⁶

גישתו של הרב שונה מגישת הרב סלובייצ’יק. הוא אינו מזדעזע מהמוות, אלא רואה אותו כשלב מעבר לעולם שכולו טוב. מצבו הירוד של האדם הוא שגורם לו שמחזה המוות מוציא אותו מחייו הטבעיים וגורם לו זעזוע. הטומאה והאבלות הן ביטוי לזעזוע זה. גישתו של הרב שונה גם מגישת הרב הירש השם דגש על עליונות הרוח על החומר, ומפחית בחשיבות הגוף. הרב רואה את הרוח והגוף כיחידה אחת הפועלת בעולם הזה, מסיימת את תפקידה ועוברת לפעילות במרחב פיזיקלי שונה.

6. יחזקאל מ”ז, א-יב; יואל ד’, יח; זכריה י”ד, ח.

- נסכם את עיקרי שיטתו של הראי"ה קוק:
- א. הטומאה היא הביטוי לכך שהמוות הוא אשליה.
  - ב. הכוהנים מצווים שלא להיפגש עם השקר שבמוות ולכן הם מזהרים שלא להיטמא למתים.
  - ג. האבלות היא ביטוי לחולשתו של האדם שאינו יכול לחיות את האמת במילואה.
  - ד. המוות לא אמור להחריד את האדם, אבל כיוון שבעולם הזה יש חסרונות רוחניים וחומריים רבים, קיים גם החיסרון של החולשה האנושית הפוגעת באבל הנחשף למוות.
  - ה. בימי בית ראשון תפיסת העולם הישראלית הייתה אחדותית, ובירידה בימי בית שני התפתחה האידיאה הדתית, היוצרת הפרדה בין עולם הבא לעולם הזה.
  - ו. הטהרה היא החזרה למקור החיים והשחרור מאשליית המוות.

ה. סיכום

סקרנו שלש גישות להבנת סיבת טומאת המת והאבלות על המת. הרב הירש מדגיש את השפעת המוות על האדם החי שעלול שלא להכיר בעליונות רוחו החופשית על החומר הנידון בעל כורחו לכליה. הטומאה היא הביטוי לשיבוש התודעתי הנוצר בתודעתו של הנפגש עם המת. לעומתו, הרב סולובייצ'יק רואה את המוות כסיום הפרק האידיאלי של חיי קדושה בעולם הזה. הסיום הוא קשה וסרגי והדבר מבוטא על ידי הטומאה, שהיא הביטוי לטראומת המוות והמחאה כנגד תופעת המוות. הרב קוק סובר שהמוות הוא חזיון שווא, שקר שהאדם בקוצר ראייתו חושב שהוא דבר אמת. טומאת המת והאבלות הן הביטוי לחוסר היכולת האנושית להכיר באמת, שהעולם הזה והעולם הבא אינם שתי ישויות אלא מערכת אחדותית אחת. הטומאה היא הביטוי של החיסרון האנושי.

בקצירת האומר ניתן לומר שלדעת הרש"ר הירש, הטומאה היא ביטוי לשיבוש התודעתי הנובע מהמפגש עם המוות; לדעת הרב סולובייצ'יק, היא ביטוי לטראומה הנגרמת מהמפגש עם המוות; ואילו לדעת הרב קוק, הטומאה היא ביטוי של קוצר הראייה וחולשתו של האדם הנפגש עם המוות.